

Identitat nacional i voluntat política¹

XAVIER FERRÉ TRILL
Universitat Rovira i Virgili

La identitat política d'una nació, compartida en principi per una majoria social, ha de ser contextualitzada en la història de les idees polítiques. En vincular ideologia i marc polític, el fenomen identitari, en els casos d'opressió nacional, esdevé historicitat i pot explicar les causes definitòries d'un conflicte identitari. Així, a més de validar la definició convencional del terme *identitat* ('conjunt de característiques que fan que una persona o una comunitat sigui ella mateixa'), cal tenir en compte els referents que s'hi vinculen, com és el cas de *nacionalització*.

Des de l'àmbit del pensament polític em referiré, doncs, a la lectura que en fa Antoni Rovira i Virgili (1882-1949) a *La nacionalització de Catalunya*. La tria d'aquesta obra és determinada pel fet que l'assaig rovirà incideix de ple en la funció de l'extensió social —sota la forma de consciència de pertinença— dels aspectes que defineixen culturalment una comunitat nacional. És per aquesta raó que identifico *identitat nacional* amb procés de nacionalització, com a situació oposada al que Joan Fuster qualificava com a *mentalitat de sucursal*.²

Alhora, el sentiment de pertinença a una comunitat nacional remet als factors objectius que l'articulen i als mecanismes de socialització. En qualsevol cas, caldria

1. Els textos citats són reproduïts segons el criteri i la grafia de l'autor.

2. J. FUSTER, *Nosaltres els valencians* (reed.), València, Generalitat Valenciana, 1992, p. 203-205. D'altra banda, el concepte de *nacionalització* definit per Rovira pot ser susceptible de ser contraposat al *complex d'inferioritat* entès com a submissió cultural i política (traduïda en ressentiment i prejudici cap a la pròpia historicitat) conscientment assumida per unes elits envers la cultura i la política de la metròpoli (= «estat-[nació]»). Aquesta manifestació fou un dels temes preponderants de la crítica d'intel·lectuals (sociòlegs, antropòlegs, historiadors) en la dècada dels anys seixanta als Països Catalans i, d'una manera prou concretada, dins el nacionalisme valencià. Sobre la traducció del prejudici i del ressentiment envers la pertinença a un àmbit territorial, vegeu R. L. NINYOLES, «Catalunya i València: repte i resposta», *Tele-estel*, núm. 158 (31 octubre 1969), p. 22-23.

definir el procés de nacionalització cultural com la relació entre identificació amb un àmbit de pertinença i la seva racionalització en termes de consciència nacional. Aquest darrer punt és l'expressió —en termes de *praxi*— aconduïda a través de la voluntat de lliure decisió: de la voluntat política.

Amb tot, el concepte de *identitat*, entès com a subjectivació dels propis trets culturals i institucionals, *projectats* en termes d'imaginari col·lectiu, es problematitza quan l'Estat construeix una simbologia que legitima una interpretació del passat i, doncs, basteix uns mecanismes —culturals, pedagògics, econòmics—³ d'*interferència* envers el reconeixement del propi àmbit territorial (= construcció de les anomenades *fronteres interiors*, que suposadament han d'obstaculitzar la creació d'un mercat interior comú a una nació cultural).⁴ Com destaca Josep Fontana, «encara més artificial és, d'altra banda, la invenció de la història nacional oficial, que és un procediment que comença amb la “designació dels avantpassats que es trien per fer la genealogia inventada de la comunitat [...]. L'única història legítima d'Europa seria la que ens parlés de com es van establir les relacions entre els habitants dels diversos espais del continent al llarg del temps”».⁵ En aquest sentit, la violència simbòlica de l'Estat(-nació) esdevé una reproducció recurrent d'indicadors d'identitat ('locs de memòria') que subordinen una nació cultural —una comunitat historiolingüística (per aquesta raó, hom apella a una presa de consciència de la llengua com a exteriorització de la identitat)— a una *dependència* de legitimitat envers l'«invent de la tradició» —política— de l'Estat.⁶ O, dit d'una altra manera: tot procés de construcció d'una identitat nacional —en l'etapa d'identitat de resistència—⁷ comporta una desconstrucció de la política etnoterritorial estatal. Dit això, passem a descriure i valorar el que aporta Rovira a l'assaig esmentat.

3. Sovint amb unes posicions catastrofistes. Vegeu el cas del president de l'empresariat espanyol, J. M. Cuevas, en alertar del «risc de ruptura de la unitat del mercat [espanyol]» arran de l'aprovació del nou Estatut d'autonomia del Principat, *Avui* (16 novembre 2006), p. 17.

4. Per al cas de la construcció d'un espai de comunicació cultural als Països Catalans, encara en projecte, vegeu l'editorial «Una llengua, un mercat», *Avui* (20 novembre 2003), p. 2.

5. J. FONTANA, *La construcció de la identitat: Reflexions sobre el passat i sobre el present*, Barcelona, Base, 2005, p. 13 i 27. La vinculació entre territori i fet nacional ha estat estudiada també pels geògrafs. Vegeu J. NOGUÉ i FONT, «La geografia política contemporània i l'estudi del nacionalisme», a *Primer Congrés Català de Geografia*, Barcelona, IEC, Societat Catalana de Geografia, 1991, p. 571-579.

6. Segons el concepte de *producció d'identitat* i de la relació entre identitat i poder. Vegeu Joan-Francesc MIRA, «La fallàcia de la consciència nacional, o qui creu que és una nació?», a *Hèrcules i l'antropòleg*, València, Tres i Quatre, 1994, p. 132-139. També J. GIFREU, «Octubre espanyol», *El Temps* (31 octubre 2006), p. 17.

7. M. CASTELLS, *L'era de la informació: economia, societat i cultura: El poder de la identitat*, vol. II, Barcelona, UOC, 2003, p. 32.

1. NACIONALITZACIÓ I IDENTITAT

En la conjuntura de la publicació de *La nacionalització de Catalunya* (1914), la línia de treball de Rovira consistia a orientar la pràctica política com a conseqüència d'una aliança amb el combat intel·lectual i cultural. La cultura havia de ser una base programàtica del procés d'unitat dels federals catalanistes. En aquest sentit, en el marc de les eleccions municipals de 1909 l'historiador i polític assumia una concepció social de la cultura en el context d'anàlisi crítica del procés de catalanització a fi de superar un «patriotisme líric y buit que seria altament nociu pera l'avenir de Catalunya», ja que calia evitar que el «llegitim orgull catalá degeneri en tartarinisme», perquè «la primera condició dels pobles forts es saber conèixer els propis defectes [...]. El veritable patriotisme no consisteix pas en alabar desmesuradament la terra nativa, ni en contar a tothora las sevas glorias y grandezas [...]. Es acte de valent y sá patriotisme senyalar las deficiencias y las taras d'un país, ab el sant intent de que s'hi posi esmena y remei [...]. A Catalunya s'estudia massa poc [...]».⁸ Era una posada en pràctica de la idealitat modernista dels nacionalistes republicans: «Abans els savis eren aquí casos isolats, excepcions; treballaven independentment; no tenien res que agrair a l'ambient que'ls envoltava; eren d'aqueixes flors solitaries que no fan istiu. Avui al contrari, la cultura catalana renaixenta s'organisa, se fa cosa colectiva y social, troba un ambient favorable pera'l seu desplegament. D'aquesta manera es com se posen solids fonaments a la nacionalitat catalana, com se desvetlla y s'arrela el sentiment nacional, com ens atansem al triomf de la causa patriòtica. Per aixó no anyoro els passats dies de sentimentalisme, de romanticisme. Tampoc els codemno, per aixó [...]. El nacionalisme catalá tindrà el ferm sustentacul de la cultura catalana. J[a] no's tractará dels crits nerviosos dels febles, sinó del clam robust dels forts.»⁹ Cultura i nació eren elements recíprocs que havien d'abastar nous sectors socials, els quals calia no identificar amb certs estereotips desmobilitzadors.¹⁰

Aquest context previ indica que la hipòtesi de treball de *La nacionalització de Catalunya* no era nova. Ara bé, és evident que Rovira volia aprofundir en la relació entre el projecte polític i la socialització de la consciència nacional. És clar, doncs, que el reeiximent del republicanisme catalanista rovirian depenia del grau de maduració de la nacionalització del conjunt de la societat. La *nacionalització* era entesa com la concreció de la identitat nacional en cada àmbit de les manifestacions de la societat. Aquest estudi rovirian aporta una exemplificació de la vehiculació bi-

8. [WIFRED (pseudònim d'A. Rovira i Virgili)], «La cultura catalana», *L'Esquella de la Torratxa* (5 març 1909), p. 146-147.

9. [WIFRED], «El nou període de la renaixensa catalana», *L'Esquella de la Torratxa* (21 abril 1911), p. 242-243.

10. [WIFRED], «La patria y la joventut», *L'Esquella de la Torratxa* (24 novembre 1911), p. 738.

unívoca entre la Catalunya nacional i la Catalunya social. La societat, segons el missatge rovirà, ha de tenir un àmbit general d'identificació; altrament es cauria en un procés d'anomia identitària. És a dir, cal una connexió directa entre una societat sense marc de pertinença i la política de nacionalització estatal de la qual l'autor fa esment quan es refereix a la descatalanització pedagògica.

Amb tot, el context de la publicació de *La nacionalització de Catalunya* marca, com hem vist, uns precedents en vincular estratègia política i estratègia de nacionalització. Aquest doble lligam esdevenia un imperatiu conceptual i pragmàtic central en el pensament de Rovira. Així, la preocupació sobre el procés de normativització lingüística el dugué a elaborar —en el marc de les normes ortogràfiques de l'Institut— una *Novíssima ortografia catalana. Vocabulari ortogràfic* (1913), amb un alt grau d'acceptació popular,¹¹ i un *Diccionari català-castellà i castellà-català* (1914).

L'interrogant que formula Rovira a *La nacionalització de Catalunya* —com es pot establir una xarxa d'infraestructures de socialització de la ideologia nacional— restà exposat amb anterioritat —el març de 1910— en una reflexió sobre l'estat bibliogràfic de les publicacions científiques, un aspecte que també es fa ben palès a l'estudi esmentat.

Rovira i Virgili constatava premonitòriament, com a excusa de l'assistència a una conferència de Pere Coromines («Els fonaments indestructibles de la qüestió catalana», 8 de març de 1910), «l'estat deplorable en que aquí's troba la bibliografia política y sociològica. D'obres sociològiques y d'obres de política crítica o doctrinal no se n'escriu cap. Les grans crisis polítiques y socials d'Espanya y de Catalunya en els darrers temps no han produït cap llibre de volada».¹²

L'empresa Societat Catalana d'Edicions, un exemple d'institució cultural orientada a contribuir a la normalitat editorial pel que feia a la publicació de textos pertanyents a les ciències socials, significava també una comparació amb l'estat de normalitat d'altres cultures: «en totes les nacions de cultura efectiva trobareu, pera estudiar els seus problemes, la seva vida, la seva evolució, un conjunt de llibres. Aquí no trobareu res o casi res d'això [...]. Cal, doncs, crear una institució que per l'organització y per l'esforç d'uns quants ciutadans benmèrits s'asseguri lo que espontàniament no's aconsegueix». Aquesta Societat, doncs, «té per objecte la publicació d'obres inèdites de política, sociologia, economia, història, literatura, demografia, estadística [...], per a contribuir a l'enfortiment y al progrés de la cultura catalana».

Rovira contextualitzà la necessitat de normalitat cultural constatant «la ca-

11. Aquesta obra significava un graó en la relació entre l'ús popular i la norma científica. La primera edició es va esgotar. Vegeu *El Poble Català* (9 març 1913).

12. «La vida barcelonina», *El Poble Català* (14 març 1910).

rencia d'un nucli suficient d'autors que esmersi les llurs activitats en la producció intel·lectual y literaria y la carència d'un public prou nombrós». Això comportava «la modificació d'un estat de coses indigne d'un poble que vol col·laborar en l'obra universal de la cultura [...]. Un català que conegui la producció de llibres dels pobles contemporanis, adhuc d'aquells que, com Catalunya, lluiten contra les influències desnacionalisadores, adquirirà dessegudia l'evidència de la pobresa de la mateixa producció a la nostra pàtria».¹³

Dit això, l'escriptor i polític abasta i analitza a *La nacionalització de Catalunya* (1913 [1914]) aquests precedents esmentats bo i contextualitzant-los en un panorama general sobre el grau d'identificació amb el país dels connacionals.

D'una banda, Rovira accepta que en la vida dels pobles existeixen conjuntures de retraïment i d'expansió. És a dir, cicles de crisi nacionalitària i períodes de consolidació de la consciència nacional. En aquest sentit, el cicle de ressorgiment nacional del qual feia esment Prat de la Riba és, doncs, un aspecte que el periodista i polític ratifica. Amb tot, segons Rovira, cal no deixar-se portar per una història sense subjecte i sense protagonistes. En efecte, assumeix les característiques convencionals que poden definir una identitat nacional (llengua, cultura, economia i territori), car «les forces naturals han d'ésser deixondides, canalitzades, aprofitades per la voluntat i l'intel·ligència de l'home». En termes generals preconitza que la natura ha de ser humanitzada i, traslladant aquesta convicció al món de les nacions sense Estat, creu que la voluntat ha de potenciar les dimensions identitàries «en si». És a dir, Rovira defensa que cal subjectivar els atributs nacionals, ja que no són ahistòrics. És aquesta posició allò que el porta a demanar-se constantment per la relació entre objecte (Catalunya) i subjecte (ciutadania nacional). Es tracta d'una hipòtesi rellevant perquè la subjectivació conscient dels factors que defineixen una nació té una projecció política. Ara bé, aquesta vinculació entre realitat i subjectivitat ja havia estat assumida anteriorment per Rovira. Mentre formava part del comitè de redacció d'*El Poble Català* i, doncs, era membre del Centre Nacionalista Republicà, exposà el binomi «nació objectiva» - «nació subjectiva» en una conferència al Centre Republicà Nacionalista Fivaller —«Concepte de nacionalisme»— que tenia per objecte tractar de l'evolució d'aquest credo. L'evolució que dissenyà el conferenciant era el pas de la teoria naturalista a la teoria subjectivadora: «d'ensà que les teories nacionalistes comensaren a sistematitzar-se, s'havia fonamentat el fet de la nacionalitat en un conjunt de característiques naturals, providencials y indestructibles, que fan que una col·lectivitat humana existeixi com a tal nacionalitat. La nacionalitat era presentada com una conseqüència fatal y ineludible de la naturalesa. Per la llengua, per la història, per l'etnografia y per la geografia's determinava l'existència de nuclis nacionals, com per una mena de dret diví.

13. «L'orientació de la Societat Catalana d'Edicions», *El Poble Català* (5 agost 1911).

Avui se va rectificant, en tot lo que té d'equivocada, aquesta teoria de la nacionalitat natural y fatal [...]. Aquestes característiques són insuficients per sí soles per determinar el fet positiu de la nacionalitat y són, no immutables y ni indestructibles, sinó subjectes a cambis y fins exposades a la desnaturalisació y a la desaparició. No'ns hem pas de fiar d'aquells que tenen una confiança fatalista en el triomf del nacionalisme, per creure que quan un poble reuneix les característiques naturals necessaries, ha de triomfar un dia o un altre, imposant les seves reivindicacions nacionals. [...] Y es que per damunt de les característiques de llengua, de etnografia, de geografia y d'història, hi ha d'haver una energia interna y d'irradiació que doni a la nacionalitat una forsa vital. Pera fer triomfar una causa nacionalista, pera passar de "nacionalitat" a "nació" veritable, no n'hi ha prou de l'història, de la geografia, de la rassa y de l'idioma. Es precis per damunt de tot, posseir la forsa d'una civilització potent. Doneu a la nacionalitat natural aquesta forsa y devindrà nació, devindrà colectivitat autònoma [...]».¹⁴

Cal valorar, doncs, el fil d'alternatives i d'iniciatives contemporànies que han maldat en aquesta síntesi. I és per això que el balanç identitari que Rovira escomet en aquest treball és complementat sovint amb trajectòries d'altres nacions, car cal demanar-se per les limitacions internes de la pròpia vida nacional per acabar conclouent en quin moment es troba un país en el marc internacional.

Aquest era l'objectiu de *La nacionalització de Catalunya*, presentat en un concurs de l'Ateneu Nacionalista Republicà. D'altra banda, la forma sintètica del contingut obeïa coherentment a la manera de procedir de Rovira: difondre al si d'institucions populars temàtiques relacionades amb el fet nacional en tota la seva diversitat: política europea, història, anàlisi del moment polític. L'actitud de Rovira no dissociava teoria i pràctica, car ell mateix formava part d'iniciatives per a recuperar la memòria històrica en l'avinentsa, per exemple, del bicentenari de l'ocupació borbònica de Catalunya. En aquest sentit, ell mateix formà part —com a representant de l'Esquerra Catalana— de la comissió El Segon Centenari de la Caiguda de Catalunya. Aquesta plataforma també era integrada per Martí i Julià (Unió Catalanista), Ramon d'Abadal (Lliga Regionalista), Puig i Esteve (CADCI) i Santiago Estapé (Centre Nacionalista Republicà).¹⁵

Cal també afegir-hi que en el moment de l'edició del llibre, el 30 de juny de 1914, Rovira era a la vigília d'incorporar-se a l'obra de la Mancomunitat. La dedicació professional que hi va exercir fou primerament la d'auxiliar interí del Negociat de Premsa (a partir del 8 de juliol de 1914) i, posteriorment, la d'oficial del Departament d'Administració des del 27 de març de 1920. Finalment, des del 15 d'octubre de 1920, acabà exercint com a oficial del Negociat de Premsa. Per

14. «CNR "Fivaller". Conferència den Rovira y Virgili», *El Poble Català* (21 juny 1909).

15. «El segon centenari de la caiguda de Catalunya», *Gent Nova* (27 juny 1914).

tant, és plantejable com a hipòtesi que *La nacionalització de Catalunya* també pogués acomplir la funció d'informe per a aplicar les polítiques catalanitzadores des de la Mancomunitat de diputacions. Així, Josep Pla especificava l'orientació nacionalment integradora de la institució presidida per Prat de la Riba: «Aquest organisme tan limitat i precari [Mancomunitat] esdevingué de seguida un factor de direcció general molt important. Un fet fou decisiu: el retorn, en alguns aspectes de l'administració, a una concepció del país com a totalitat, és a dir, per sobre de l'esquarterament de les províncies. [Prat de la Riba] fa una política d'idees.»¹⁶ Així, el setmanari aleshores vinculat a la Unió Federal, *Acció* (Badalona, 1 agost 1914), assabenta de l'aparició de *La nacionalització de Catalunya* vinculada a l'obra nacionalitzadora de la Mancomunitat: «Tots els bons catalans i especialment els nacionalistes deurien haver d'ajudar a l'obra que s'ha emprès aquesta benemèrita entitat [institucionalment per extensió: Mancomunitat de Catalunya i la seva obra de govern].»

La tesi roviriana de l'estudi premiat en aquesta convenció ateneística té com a finalitat analitzar quina és la possibilitat de nacionalització dels catalans. No es tracta, per tant, de cap estudi accidentalista, atzarós. L'autor hi aporta un programa implícit de política cultural i de socialització de factors que materialitzin territorialment i social les bases introspectives fonamentals per a fer de la nació no pas una paraula buida, una retòrica, sinó una realitat, o almenys una condició de possibilitat.

El balanç que Rovira duu a terme és coetani. L'abast temporal del text és de quinze anys: entre 1898 i 1913. Pot semblar un període escollit a l'atzar, però no ho és. L'epicentre polític que serveix a l'autor per a situar el lector és l'expansió —breu— de Solidaritat i la determinació de la seva crisi interna arran dels fets de juliol de 1909. Aquest marc és el que contextualitza tot l'assaig i és a partir d'aquesta conjuntura que Rovira detalla la situació nacional d'aquells sectors que aleshores podien conduir una articulació social —transversal— de la identificació nacional.

Aquest darrer objectiu pot fer pensar al lector que Rovira vol presentar una panorama acrític, irreal, dels mitjans bàsics de construcció nacional; o que recorre a l'«agent exterior» per trobar la causa de les mancances estructurals que determinen les dificultats de definir una praxi nacionalitzadora. Ni l'un ni l'altre són els que habitualment feia servir Rovira per a explicar els fets socials.

I la nació, és un fet social? De la lectura d'aquest text es conclou que la nació, si bé necessita una determinació projectiva, una volició futurista, una *superestructura* anímica —el *Geist* romàntic—, es concreta quotidianament a través del grau d'afirmació i de resolució pròpies de la ciutadania. Una resolució que Rovira no trobava

16. J. PLA, *Homenots: Primera sèrie, a Obra completa*, vol. 11, Barcelona, Destino, 1969, p. 14 i 40.

palesa en la contemporaneïtat: «l'acció nacionalitzadora del nostre poble és la tasca més important per al nostre ideal. És així mateix la més urgent. Fundar partits, obrir centres, publicar diaris i periòdics [...]. Els catalans d'avui ens movem sobre una terra nacionalment empobredida; arroceguem la tristesa de l'escassetat i el cansament d'un esforç poc profitós».

Per aquesta raó, Rovira emfasitza en aquesta reflexió no únicament allò que acaba concloent —a partir de l'epicentre de la conjuntura política catalanista—: la manca de «força de sentiment patriòtic», sinó els mitjans (de base) que calen per a superar aquesta situació. Per tant, el reconeixement d'aquesta actitud —interna al mateix col·lectiu— duu l'escriptor i polític a detectar quines són les baules que caldrien per a reconvertir aquesta mancança en una potencialitat.

En aquest sentit, a *La nacionalització de Catalunya* s'exposen dos factors que condicionen tot el procés de normalització nacional: l'educació i la relació entre Barcelona i la resta del Principat. Es tracta, doncs, de la formació cultural primerenca i del policentrisme territorial, dos alçaprens catalanitzadors.

Rovira analitza la situació de l'ensenyament primari des de l'anomalia que hi viu la llengua. La necessitat de potenciar un ensenyament *des de* la pròpia cultura és peremptòria si hom vol *projectar* el sentiment de catalanitat cap a l'estudi i la cultura superiors. El que subratlla l'autor és que la dignificació intel·lectual d'una llengua i una cultura és conseqüència d'una sòlida estructura pedagògica inicial. És per això que, a partir d'exemples europeus (escolarització irlandesa, gaèlica, txeca, bohèmia), incideix en la proposta de bastir una «organització escolar completa» que «doni l'abast a l'educació d'una gran massa de generació infantil catalana». Aquest és el programa rovirà, que tenia com a efecte simultani contrarestar en la seva totalitat l'acció (des)nacionalitzadora de l'Estat espanyol. És a dir, segons Rovira, la política pedagògica espanyola irradiava —destructivament amb relació a l'àmbit català— en la primera consciència lingüística i cultural dels infants i, de re-top, exercia de factor nacionalitzador en cultura i llengua espanyoles. Per exemplificar aquesta figura, l'escriptor recorre a un fàcil símil: «Si guerra anticatalana hi hagués, els soldats enemics no hi arribarien a molts d'aqueixos esquerps vilatges. I avui hi arriba i s'hi installa el mestre que ensenya en castellà, amb els seus síllabaris i els seus llibres i els seus mapes, per a portar, de vegades amb el seu cor català adolorit, l'esclavitud espiritual a la més lliure i brava natura.» Aquesta espanyolització en l'ensenyament és, doncs, una primera etapa essencial per a interferir en la pròpia autoreferència identitària: «D'aquesta imposició [lingüística, pedagògica], feta damunt la tova argila dels infants, ve la part més grossa de la descatalanització del nostre poble. D'aquí ve el trist cas d'aqueixos catalans que no saben escriure, ni apenes llegir la llengua amb què parlen.» Articular una xarxa d'escoles públiques és un objectiu bàsic per a la IC: «Una de les finalitats del nacionalisme ha d'ésser la catalanització completa de les escoles oficials», ja que «les onades successives de cada

nova generació aportarien el llur esperit catalanesc a l'obra de reconstrucció de l'edifici espiritual de la nostra pàtria».

Assolida aquesta fita, doncs, es podria estar en millor posició per a solidificar la cultura universitària i el que Rovira defineix com a «alta cultura». Amb tot, la radiografia de l'ensenyament superior també és crítica: «no tenim una Universitat Catalana; i l'Universitat Castellana que tenim no vol ni conèixer l'idioma del país, l'idioma de la gran majoria dels estudiants». El context, si fa no fa, és complementari del de l'ensenyament de primer nivell amb un afegit: la universitat representa el futur intel·lectual i cultural. És per això que, amb el model d'algunes altres universitats europees on existia un fort moviment nacionalitzador (Praga, Finlàndia, Irlanda), es fixava l'objectiu d'impulsar una pregona estratègia de catalanització, en cap cas baldera ni superficial, sinó impulsora d'una catalanitat que elaborés una pròpia política de recerca, conjuntament amb institucions com els Estudis Universitaris i l'IEC. Per tant, novament, hom tornava a incidir en un compromís social per a crear una infraestructura que permetés, en aquest cas, la projecció intel·lectual sota la forma, com exposa Rovira, d'una política de traduccions. Però, és clar, calia qüestionar d'antuvi la funcionalitat de les traduccions al català d'altres llengües, atesa la manca d'una plataforma que l'inserís en una orientació nacional universitària.

Semblantment s'esdevenia en l'àmbit del periodisme, del llibre i del teatre, tres sectors que calia inserir en el mateix procés de desnacionalització. En el cas de la premsa, només eren dues capçaleres (*La Veu de Catalunya* i *El Poble Català*) les que es publicaven a Barcelona enfront de les catorze que s'hi publicaven en espanyol. Aquesta situació era també deguda a l'efecte de la manca d'alfabetització en la llengua nacional. Pel que feia a la política de difusió del llibre, calia impulsar —seguint l'exemple de la col·lecció «La Lectura Popular» i de la col·lecció popular «L'Avenç»— sèries de publicacions de butxaca que difonguessin la literatura i el coneixement de la història entre les classes populars. Finalment, amb la consecució d'un teatre nacional es difondria internacionalment la literatura dramàtica «entre les literatures europees», que portaria «el nom i l'esperit de Catalunya als públics estrangers».

El segon factor que Rovira destaca per establir un context nacionalitzador són les relacions entre Barcelona i el conjunt del país. Aquest element no tan sols és propi de Rovira i Virgili, sinó que constitueix un aspecte reiteratiu del catalanisme políticament transversal.¹⁷ El que destaca en aquest estudi rovirianès és la convicció

17. Una reflexió no secundària en un sentit molt coincident amb les reflexions de Rovira és la conferència del nacionalista republicà reusenc Pere Cavallé Llagostera a l'Associació Nacionalista Catalana de Barcelona el 14 de novembre de 1908 *Catalunya-ciutat: Fantasies i realitats* (Reus, Impremta Carre-ras i Vila, 1908).

que Barcelona ha de saber irradiar arreu del territori un principi de llibertat («l'halè vital de llibertat»), que ha d'esdevenir un referent cultural i un focus que marqui la directriu a seguir en connexió amb les altres ciutats. Aquesta condició és el que aleshores mancava per a fer front a les crítiques políticament interessades del centralisme barceloní, que, segons Rovira, no feien altra cosa que deslegitimar la funció real de capitalitat. Per aquesta raó, calia recuperar la idea de ciutat de Gabriel Alomar, que, lluny de qualsevol concepte material, preconitzava l'exercici del lideratge a l'hora de representar «la selecció espiritual d'un país». És a dir, l'intel·lectual illenc establí una relació entre nació i ciutat dins la qual aquesta darrera exercia com a motor: «nucli d'irradiació, d'influència sobre l'exterior [...], esperit parlant i imperant, [...], pensament i volició». La conclusió era que la ciutat «mou» i impulsa.¹⁸

La darrera qüestió plantejada al volum és l'error que s'acompleix en identificar activisme cívic i proselitisme de partit. Es tracta d'una remarca no pas secundària en el model teòric de Rovira, car el treball de difusió territorial de la identitat de nació havia de ser comú al conjunt de les polítiques aplicades al país. Tanmateix, per Rovira, existia una actuació prèvia: les iniciatives adreçades pels partits catalanistes havien de ser internament assumides a les mateixes organitzacions. L'assumpció de la idealitat nacional serviria, doncs, per a organitzar la «propaganda nacional», que fins aleshores mancava de «tota organització adequada». I a què es referia l'autor quan alludia a aquesta organització determinada?

La idea fonamental consistia a dinamitzar tots els mitjans propagandístics que popularitzessin el coneixement del país. En aquest sentit, Rovira feia esment de la necessitat de recuperar el pamflet, l'excursionisme, els cursos d'història, la commemoració d'una festa nacional, la realització d'un monument a la llengua. Com podem veure, uns suggeriments que es proposaven de contrarestar la violència simbòlica del nacionalisme d'Estat i, en conseqüència, construir un imaginari col·lectiu propi.

Totes aquestes fites, però, només es durien a terme si les organitzacions polítiques superaven la idea convencional d'institucions burocratitzades («tots els partits, tots els moviments forts fan aqueixa mena de guerra de guerrilles i sistemàticament escampen fascicles i fulles arreu») i si les ciutats es feien focus de praxi nacionalitzadora. Val a dir que en aquest punt hom insisteix en la idea de la Catalunya-ciutat, dins el plantejament de la relació —a què s'ha alludit anteriorment— entre capital i rerepaís.

En conjunt, el que proposava Rovira era un programa integrador de diverses estratègies d'actuació per a fer front al clima de «depressió política» després

18. G. ALOMAR, «Regió, nació, ciutat», a *Sportula: Articles d'«El Poble Català», 1907-1908*, Mallorca, Moll, 2000, p. 85, article publicat el 17 de novembre de 1907 a *El Poble Català*.

de la crisi de Solidaritat Catalana.¹⁹ Aquesta qüestió és rellevant perquè Rovira alludeix implícitament al temps políticament determinat que té qualsevol plataforma. El problema no era, amb tot, aquest. La qüestió de fons era la manca d'acció nacionalitzadora que podia haver qüestionat la manca de catalanitat. Si la voluntat de pertànyer a una nació era substancial—ens diu l'autor—, no calia preocupar-se per la confrontació entre dretes i esquerres, ja que aquestes serien nacionals. D'altra banda, la confrontació política entre tendències era comuna al conjunt de nacions sense estat (Rovira, per exemple, esmenta l'oposició entre partidaris de Sabino Arana i nacionalistes republicans) i, per tant, com a fet substancial a la cultura política, aquesta no era la causa de la desnacionalització. El motiu, com hem dit, era la fallida d'una voluntat d'identificació nacional. Aquest era el problema real i no les divisions orgàniques: «El nacionalisme català se troba avui en l'edat, no direm de l'infantesa, però sí de l'adolescència [...]. No són prou fondes les arrels del sentiment nacional, perquè no hi ha entre nosaltres la fè i l'abnegació que altres pobles demostren.»

Amb tot, el que era més rellevant d'aquesta situació era el fet que Rovira denunciava la política de nacionalització de mínims presentada com de màxims. El fet que l'intel·lectual-polític tarragoní hagués elaborat la *Història dels moviments nacionalistes* (1912-1914) li permetia de capgirar aqueixa suposició i concloure que comparativament el Principat estava per dessota del nivell de recobriment nacional d'altres nacionalitats europees. Per tant, comparar-se amb Espanya esdevenia, segons Rovira, una limitació que impedia als catalans d'establir equivalències reals amb altres causes nacionals més avançades. En aquest sentit, la metodologia comparativa de l'autor facilita la crítica de la idea noucentista d'imperialisme peninsular formulada per Prat de la Riba a *La nacionalitat catalana*.²⁰ Abans de dur a terme un procés moral d'expansió peninsular, per Rovira era fonamental engegar la idea de Catalunya endins (o l'«Endintre»). Per aquesta raó, els biògrafs de l'obra roviriana defineixen aquest estudi com a «pla d'acció» interior.²¹

Així, doncs, l'opció de Rovira concretada el 1913 en aquest text, quan formava part de la Unió Federal Nacionalista Republicana, s'avança pràcticament en deu anys a un dels aspectes que seran definitoris en Acció Catalana: la nacionalització dels catalans. Així, com reconeix Joan-B. Culla, el text de Rovira conté

19. Aquesta situació, relacionada de bell nou amb la manca de sentiment nacional, tornà a ser explicitada per Rovira en l'anàlisi sobre la situació de Catalunya al tercer volum de la *Història dels moviments nacionalistes*, Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1914, p. 222.

20. X. FERRÉ I TRILL, *De la nació cultural a la nació política: La ideologia nacional d'Antoni Rovira i Virgili*, Barcelona-Catarroja, Afers, 2005, p. 91.

21. A. BLADÉ I DESUMVILA, *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajoana, 1984, p. 127. En un sentit semblant, J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *Antoni Rovira i Virgili: Història i pensament polític*, Barcelona, Curial, 2002, p. 75.

«una anàlisi aguda de problemes estructurals que encara ho són, plantejats en termes similars —l'ensenyament de la llengua, la crisi de la premsa [...]—, i suposa una síntesi doctrinal del “Catalunya endins” indispensable per a entendre el corrent d’“independentisme espiritual” que, el 1922, cristallitzà en Acció Catalana».²²

La «depressió política» a la qual alludeix Rovira a *La nacionalització de Catalunya* té, doncs, una causa principal: l'alienació nacional, el complex d'inferioritat dels compatriotes mateixos. Per aquesta raó, l'autor, marginant qualsevol bri de pessimisme, apunta uns mitjans per a superar aquesta situació que comportin «el conreu de l'esperit nacional i de les seves múltiples manifestacions». Aquests mitjans, els ha anat desglossant al llarg del treball i els sintetitza en quatre realitzacions, algunes de les quals són prou vigents actualment: publicitar propaganda d'entitats patriòtiques en uns productes determinats per finançar-ne la tasca, incentivar la relació entre manifestacions esportives arrelades al país per «fomentar el conreu físic de la raça [= personalitat cultural]»,²³ incentivar el mecenatge adreçat a activitats culturals nacionals i vincular els emigrats catalans a les finalitats nacionalitàries de l'interior. El conjunt d'aquests objectius tenia com a fil un únic imperatiu: l'«ineludible deure patriòtic». En aquest sentit, Rovira, reiterant l'ús de la història comparada, recorre a experiències que poden servir de model a alguna de les fites apuntades: la funció política de concentració nacional del Consell Nacional Txec, fundat el 1903;²⁴ la Lliga Gaèlica irlandesa, creada el 1903 —a fi de difondre la consciència lingüística dels irlandesos—, i els gimnasos patriòtics dels *sòkols* txecs —fundats el 1862—, que es basaven en la vinculació entre la formació física i la intel·lectual.

Pel que fa al context biogràfic quan sortí publicat el llibre, Rovira es trobava situat en una etapa de transició política marcada per la crisi en els rengles de la Unió Federal Nacionalista Republicana, el març de 1914, arran del Pacte de Sant Gervasi, aliança entre els nacionalistes republicans i els republicans radicals del populista i carismàtic Lerroux. Rovira acabà essent president —fins al juliol del mateix any— d'una nova formació, Esquerra Catalanista, el portaveu de la qual fou *La Nació*. Aquesta agrupació tornava a incidir en el fet de la nacionalització. Així, Rovira hi especificava: «Cal emprendre la feina de despertar la consciència catalana, feina que actualment està quasi abandonada [...]. Jo crec que hem de fer de

22. Joan-B. CULLA, «Llibres de la història recent», *Serra d'Or*, núm. 246 (1 març 1980), p. 41.

23. Rovira, quan es refereix a «raça», ho fa com a sinònim de «raça històrica»: «tipus social que s'ha format damunt d'un determinat territori per una llarga successió de gèneres. La raça històrica conté elements ètnics de tota mena». Vegeu l'article de la revista aliadòfila *Iberia* reproduït a *Renovació: Setmanari Nacionalista Republicà* (Tarragona), núm. 121 (25 desembre 1915), p. 2.

24. Aquesta estratègia pot ser comparada amb la del Consell Nacional Català, fundat per Josep M. Batista i Roca els anys cinquanta.

manera que la consciència catalana se desperti, que la consciència catalana s'avivi, perquè si això se realitzés, cada català fora un catalanista; en cada moment les vexacions del centralisme mocegarien la dignitat dels catalans i això ens faria veure la situació d'inferioritat en què està la nostra Catalunya.»²⁵ Aquesta tasca a realitzar s'inseria novament entre els objectius de *La nacionalització de Catalunya*, text de referència d'aquest setmanari.²⁶

La continuïtat immediata del treball cívic rovirà després de l'aparició de *La nacionalització de Catalunya* emfasitzava, doncs, la progressiva despersonalització lingüística, cultural i històrica, factors que impediien la consecució d'un estatus de normalització política per a Catalunya. Aquesta preocupació envers la sensibilització nacional des de la conscienciació lingüística restà reflectida, també, en articles com «L'escola», publicat a l'òrgan de la Unió Catalanista de Badalona, *Gent Nova* (15 agost 1915). En aquest cas, Rovira afirmava que el fet que l'Estat espanyol s'oposés aleshores a traspassar l'ensenyament primari a la Mancomunitat reflectia una qüestió política, perquè el que estava en joc era, en qualsevol cas, la catalanització d'aquests estudis primaris, als quals Rovira atorgava una importància fonamental per a difondre els principis de catalanitat. L'intel·lectual tornava, doncs, a subratllar l'acció d'una pedagogia nacional: «Portar el sentit de catalanitat a l'ensenyament no és fer política; és fer pàtria. L'educació patriòtica, sanament entesa, és una de les bases de l'ensenyament contemporani [...]. No es pot fer política a l'escola! —criden. Però, mentrestant, a l'escola es donen uns llibres de geografia i d'història que no parlen de geografia ni d'història catalanes; es llegeixen uns llibres de lectura amb prosistes i poetes que no són els nostres, que parlen de coses i de fets que no són els nostres, i es canta en himnes de ritme estrany un patriotisme postiç i exòtic. [...]. Volem convertir l'escola, no pas en instrument de política catalanista, però sí en un instrument de la cultura catalanesca.» En conclusió —i com escrivia Rovira a *Gent Nova* (14 agost 1916)—, la idea fixa sobre l'ensenyament primari era recurrent, atès que l'escola havia de ser un «instrument de nacionalització», car «tot moviment nacionalista necessita comptar amb la base ferma d'un ensenyament patriòtic [...]. La mancança d'un ensenyament nacional abastament estès, no pot ésser comparada per cap altre mitjà». És a dir, «l'escola és, per al nacionalisme, una poderosa, un insubstituïble alçaprem».

L'enfocament de Rovira consistia a establir la centralitat de la llengua en la perspectiva del nacionalisme internacional: «més que per la influència de cap

25. «Discurs presidencial pronunciat per Don Antoni Rovira i Virgili en l'acte inaugural de l'Esquerra Catalanista celebrat la nit del 18 de juny de 1914», *La Nació: Portaveu de l'Esquerra Catalanista*, núm. 2 (24 juny 1914).

26. *La Nació* en difongué diversos paràgrafs: «L'Escola Catalana» (1 juliol 1914), «La depressió política» (19 agost 1914), «Catalunya i Barcelona» (26 agost 1914), «El proselitisme de Catalunya» (30 setembre 1914) i «Els medis materials» (14 octubre 1914).

teoria general, els moviments nacionals de l'Europa contemporània han donat a la llengua la primacia entre els factors de la nacionalitat».²⁷ En aquest sentit, Rovira mateix s'adherí a la Diada de la Llengua Catalana que va tenir lloc el gener de 1916. Entre els objectius que aplegava el manifest —difós al conjunt de la premsa comarcal (*Gent Nova*, 18 desembre 1915)— també s'hi recollia «que en les escoles públiques de Catalunya sigui obligatori ensenyar als deixebles en l'idioma català» i «que en les Universitats, Instituts i Escoles Normals de terra catalana s'estableixin càtedres, també obligatòries, de Llengua, Historia i Literatura catalanes».

En termes generals, el problema radicava, en opinió de Rovira, en la divulgació de la història cultural i política per tal d'aconseguir una consciència de pertinença, aleshores motiu de preocupació d'associacions polítiques com la Unió Catalanista. Precisament Rovira s'incorporà al si del Consell General d'aquesta associació —presidida per Domènec Martí i Julià—, com a secretari d'acció cultural i social, a la Junta Permanent del febrer de 1915, a fi d'impulsar «un nou període del catalanisme» en la reivindicació d'un procés de conscienciació nacional de la societat que havia de ser la base de l'estructuració política del país.

Per tant, *La nacionalització de Catalunya* constituí una articulació definitiva del discurs rovirà per a impulsar el sentiment de pertinença, que havia de ser legitimat per l'acció política. Rovira entenia que calia observar la història com a punt de partença, com a referent evolutiu, però allò que calia assumir (i d'aquí l'èmfasi en el factor subjectiu o consciència) era el dret a decidir, la base del qual arrelava en el procés d'autoreconeixement de la personalitat nacional dels pobles. La pregunta que l'autor formula és, per tant, què és ser catalanista. En un article a *Renaiement* (16 d'octubre de 1913), Rovira en planteja el sentit a través d'un dilema: «La llengua, el dret, la història, no són pas la llengua, el dret i la història d'una turbamulta, d'una deslligada successió de gents, sinó que són d'un poble, d'un ésser col·lectiu, d'una unitat espiritual. Ésser catalanista és voler la independència espiritual de Catalunya. Tu [interlocutor que manté la negació de la identitat necessària entre ser català i el catalanisme] ets partidari d'una Catalunya de geografia, d'uns catalans diferenciats a tall de varietat zoològica. Jo vull una Catalunya que sigui una veu viva en el concert dels pobles, un far en la il·luminació universal de la cultura.»²⁸

27. A. ROVIRA VIRGILI, *Descripció de Catalunya: Els factors de la collectivitat catalana: la terra, la raça, la història, l'economia, l'estructura social, la llengua, l'ànima* [1944].

28. X. FERRÉ I TRILL, *De la nació cultural a la nació política*, p. 96. Aquest «Diàleg dels catalans» va ser reproduït a *Ressorgiment* (Buenos Aires), núm. 26 (setembre 1918), p. 420.

2. ...I VOLUNTAT POLÍTICA

Aquesta anàlisi de Rovira apella, implícitament, a una «mobilització ètica i cívica» envers els atributs identitaris tot just per superar l'estadi de cultura satèl·lit: una cultura legitimada —i percebuda com a pròpia— a través d'un *altre* sistema cultural i simbòlic (oficialitzat per la cultura de l'Estat), contrari a aquella «independència espiritual» de la qual feia esment. En aquest sentit, Joan Fuster concretava que aquesta situació, derivada del provincianisme, es caracteritzava «pel fet de girar entorn d'un centre sense poder incorporar-s'hi. La província mai no serà centre, i viu moralment —mentre es manté provinciana— d'allò que el centre li envia».²⁹

Per tant, Rovira, probablement el teòric català contemporani que més ha aprofundit en la rellevància de la identificació amb la pròpia historicitat dels nacionals, destaca que la identitat nacional no és legitimable per-si-mateixa, sinó que és conseqüència d'un procés de subjectivació conscient: d'autodeterminació individual i de vinculació —pel que fa a una planificació de la «nacionalització» de la llengua— a un projecte de «reconstrucció» nacional.³⁰

Aquest és un primer estadi per a establir, segons els criteris de Rovira, el que posteriorment hom ha definit com a «nació cultural». Amb tot, l'estadi de normalitat nacional-cultural que es desprèn d'aquesta interiorització prèvia dels factors territorials, culturals, econòmics, històrics, en definitiva, ha de ser projectat des de l'àmbit de la pertinença política. Per això hem dit que per Rovira —com s'esdevé en bona part de la intel·lectualitat del Nou-cents— identitat cultural i identitat política no s'exclouen, ans serà la consciència política el que formalitzarà en forma de projecte-programa la legitimitat d'una cultura nacional. En aquest cas, doncs, la nacionalització política legitima la sobirania de la identitat nacional. És per aquest raó que, a l'últim, per aquest intel·lectual polític, la IC, com a hipòtesi de futur, és una resultant d'una estratègia política nacional autodeterminista: «quan hi ha diferents comunitats ètniques o culturals sobre un mateix territori, no porta enlloc ignorar-ho. L'única solució possible, en cas de conflicte, és [...]: una cultura i una política de respecte i assumptió de diversitat cultural i humana. Res no pot substituir aquesta medicina: la resta o és opressió o és l'equivocació de voler reduir la política als seus aspectes més purament administratius».³¹ Heus ací la (nova) relació simètrica (perquè és horitzontal) entre identitat i poder.

29. J. FUSTER, *Nosaltres els valencians*, p. 206.

20. J. M. NADAL, *Llengua escrita i llengua nacional*, Barcelona, Quaderns Crema, 1992, p. 165.

31. R. LAPIEDRA, «El fet nacional avui: independència i autodeterminació», *Revista de Catalunya*, núm. 119 (juny 1997), p. 25-26.